

Alkoholpolitikken på Færøerne: Fra alkoholforbud til alkoholmonopol

STOF NR. 33 / SOMMER 2019

Færøerne havde i næsten hele det tyvende århundrede en særdeles stram alkoholpolitik, med forbud mod salg af alkohol og forbud mod udskænkning. Baggrunden herfor, forandringsprocessen og situationen i dag beskrives kort i denne artikel af en af de fagpersoner, som har deltaget i forandringen med en sundhedsvinkel.

AF PÁL WEIHE

Pál Weihe er professor i Folkesundhed ved Færøernes Universitet samt tilknyttet Syddansk Universitet

Færøernes alkoholhistorie er markant anderledes end Danmarks. I årene efter at den Kongelige Enehandel (hvor den danske stat havde monopol på handel med importerede varer) blev afskaffet i 1856, voksede alkoholkonsumet på Færøerne i en sådan grad, at især kvinderne fremsatte ønsker om ændringer i alkohollovgivningen. Det skete pga. de sociale følger af et stort alkoholforbrug. Der var bl.a. mulighed for at sætte fast ejendom i pant for køb af alkohol hos de lokale købmænd, hvilket selvkært kunne få store økonomiske konsekvenser for en familie. Ved århundredskiftet blev der flere gange taget folkelige initiativer til, at Færøerne skulle indføre en lovregulering af alkoholforbruget. Ønsket blev støttet af det færøske lagting, men blev ikke lovfæstet af den parlamentariske forsamling i Danmark før efter en folkeafstemning på Færøerne i 1907. Denne viste et flertal for forbud imod alkoholudskænkning og salg af alkohol på Færøerne. Det var dog muligt at importere øl, vin og brændevin fra udenlandske grossister. Dette blev så den herskende ordning på Færøerne næsten 90 år frem.

Denne særlige ordning fra 1907 medførte en helt særlig "kassekultur", hvor folk bestilte spiritus i kasser, typisk seks eller tolv flasker ad gangen fra danske grossister. I de senere år leveret i nogle let genkendelige hvide flamingokasser. Herved blev det meget åbenbart for hele lokalsamfundet, hvem der var i besiddelse af alkohol, og hvem der ikke var, idet folk var nødt til at gå på posthuset for at hente disse kasser. Endvidere var der en rationeringsordning, som blev administreret af det offentlige i form af rationeringskort. Til særlige festlige lejligheder, såsom bryllupper eller mærkedage, kunne der ansøges om dispensation til at importere et større kvantum.

Modstanden mod dette system voksede langsomt. I 60'erne blev der etableret adskillige "øl-klubber", dvs. lukkede klubber, hvor medlemmerne deponerede deres rationeringskort, og hvor de så kunne komme på "værtshus". I 1973 var der en folkeafstemning om, hvorvidt der skulle etableres monopoludsalg på Færøerne, men forslaget til liberalisering fik ikke flertal. Men tyve år senere, i 1992, tog det daværende landsstyre igen initiativ til en ændring af alkohollovgivningen. Efter anmodning fra den politiske myndighed udarbejdede Rus- og Narkotikarådet en rapport om en alternativ alkoholpolitik. Rådet anbefalede, at import og salg af alkohol blev lagt i et offentligt alkoholmonopol, således som det var kendt fra de øvrige nordiske lande, fraset Danmark. Rådet skønnede, at det daværende gennemsnitlige årlige alkoholforbrug på 6,2 liter pr. person over 15 år kunne fastholdes, såfremt man praktiserede en aktiv konsumregulering ved hjælp af priserne, tilgængeligheden og holdningsbearbejdning i befolkningen. Rådet anbefalede endvidere, at lovens formål skulle være at begrænse de skadelige virkninger af alkoholkonsumption. Landsstyret og senere Lagtinget fulgte dette råd, og i 1992 åbnede så Rúsdrékkasöla Landsins - 'Landets Alkoholudsalg' - svarende til Systembolaget i Sverige og Vinmonopolet i Norge og Vínbúðin i Island. Der blev

etableret en hovedforretning i Thorshavn og desuden syv mindre forretninger omkring i landet, placeret i de større byer og bygder. Sortimentet i disse forretninger af alkohol, øl og vin er stort og dækker stort set kundernes ønsker. Dog er der mulighed for at få opfyldt specielle ønsker om f.eks. en særlig vin, da alkoholmonopolet er forpligtet til at indkøbe dette til senere levering.

Det viste sig, at dette system har fungeret godt, således at forstå, at det årlige alkoholkonsum pr. person over 15 år i dag er omkring det samme som i 1992, nemlig godt seks liter. Og derved er det lykkedes at holde målsætningen med lovændringen – nemlig at liberaliseringen ikke skulle medføre konsumstigning.

Monopolet diskuteres

Samtidig med alkoholmonopolet blev der etableret et nævnet til regulering af den offentlig udskænkning. Nævnet havde bemyndigelse til at give og tage udskækningsbevillinger. Der kunne være tale om bevillinger til restaurationer, men også til rene udskækningssteder som barer og værtshuse. I begyndelsen var politikken ret restriktiv, og der blev kun givet et begrænset antal udskækningsstilladelser, men tallet er vokset med årene, således at der i dag stort set er udskækningsstilladelse til alle dem, som ønsker at drive den type virksomhed. Desuden følger nævnet med i, at betingelserne for bevillingen bliver overholdt. Der er især tale om åbnings-tider og servering til berusede personer.

Monopolordningen fra 1992 for salg af alkohol i forretninger blev dog ikke helt konsekvent, idet ølbryggerierne på Færøerne også fik lov til at sælge deres ølprodukter, dog undtaget det stærke øl. Der har været bryggerier på Færøerne siden midten af attenhundredtallet. I forbudstiden måtte de dog kun brygge let øl, men efter 1992 er sortimentet steget til mange slags øl og også de stærke ølsorter. Der blev i 2018 fremsat lovforslag om, at bryggerierne også skulle kunne sælge deres stærke øl, men det fik ikke politisk flertal.

I de senere år har der været gentagne offentlige diskussioner, især fremsat af liberale politikere, om at få et frit udsalg på Færøerne. Man hævder, at det ikke vil påvirke konsumet at indføre f.eks. samme alkoholregulering som i Danmark. Folkesundhedsrådet har dog gentagne gange advaret mod denne ændring, idet man forudser, at i tilfælde af en lovændring svarende til den i Danmark vil konsumet vokse til dansk niveau, som er omtrent tre liter højere end det færøske. Der er ingen grund til at tro, at færinger skulle drikke mindre end danskerne under de samme omstændigheder. På den anden side er det ikke helt rimeligt at sammenligne Færøerne og Danmark, idet flere undersøgelser har vist, at mellem 25 og 30 % af færinger angiver, at de slet ikke drikker alkohol. For en del er det religiøst begrundet, for andre at de har haft alkoholproblemer og er trolagte, og igen for andre er det begrundet i sundhedsbevarelse. Den tilsvarende andel af helt alkoholforsagende mennesker vil være væsent-

ligt mindre i de andre skandinaviske lande. I Danmark vel ikke mere end 5 %. Men selv om vi tager det store antal personer, som slet ikke drikker alkohol, i betragtning, vil gennemsnitsforbruget alligevel ikke blive så højt som i Danmark.

Ændringer i drikkemønstret

Det er tydeligt, at drikkemønstret på Færøerne har ændret sig siden lovændringen fra 1992 trådte i kraft. Der er gået næsten 30 år, og i dag har vi et drikkemønster, som er langt mere kontinentalt (det vil sige som resten af Europa). Før lovændringen var det i høj grad episodisk, altså det, som vi også kender fra andre samfund højt mod nord. Episodisk betyder, at man ikke drikker hver dag, men drikker indimellem med et højt indtag af alkohol med fuldskab til følge og nogle gange også social uorden i det offentlige rum. Der var jo mennesker, som før 1992 i høj grad var tørlagte i lange perioder og kun indimellem og kortvarigt fik adgang til alkohol. Derved havde de ikke den kontinentale forbrugers tilvænnelse som beskyttelse mod ekstrem påvirkning. Et andet særkende ved den gamle alkoholkultur var, at pga. af den besværlige adgang blev der før 1992 især bestilt stærke alkoholsorter, og foruden spiritus også det stærkeste øl. Alt dette ændrede sig markant, idet man i dag kan købe de mængder, man ønsker sig, i almindelige forretningers åbningstid. Er det uden for forretningstid, så kan du gå på værtshus og købe det fornødne. Den ændrede tilgængelighed har medført en betydelig ændring i gadebilledet, idet du med langt mindre sandsynlighed vil møde et beruset menneske, der taler højlydt og opfører sig aparte. Det ses også, at vin serveres ved middagselskaber som en selvfølge. Vin er også på bordet i nogle hjem på almindelige hverdage. Det episodiske storforbrug er blevet udjævnet, og alkohol nærmer sig nu en status af almindelig forbrugsvare.

Alt i alt ligner det færøske drikkemønster i dag meget det danske. Vi kan tillade os at bruge denne sammenligning, fordi en stor del af færingerne har tilbragt nogle år i Danmark i uddannelsesøjemed og derfor kender det danske drikkemønster.

Alkohol og sundhedsproblemer på Færøerne

I de offentlige statistikker er alkoholskader ikke almindelige. Der er relativt få eksempler på levercirrose eller andre kendte følger af alkoholoverforbrug. Vi har dog et ikke uvæsentligt antal mennesker med problematisk alkoholbrug og derfor to institutioner til behandling af samme. Disse bliver drevet med offentlig støtte. Den ene er Blå Kors, som bygger på et religiøst grundlag, og så Heilbrigdið, som bygger på Minnesota-principperne.

Når der ser ud til at være et relativt lavt gennemsnitsforbrug i befolkningen, betyder det ikke, at vi ikke har storforbrugere. Det har vi, idet der findes storforbrugere, som drikker i et omfang, så det påvirker deres sociale kompetencer, det være sig hjemme eller på arbejde. Vi kender ikke storforbrugernes andel af befolkningen, men det skønnes, at andelen af mænd, som drikker mere end

14 genstande pr. uge, er omkring en femtedel, og noget mindre for kvinder, som drikker mere end syv genstande om ugen. Folkesundhedsrådet har derfor gennemført kampanjer for at få storkonsumenter til at tælle deres daglige genstande og derved bevidstgøre sig om helbredsrisikoen. Eksistensen af storkonsumenter og mennesker med problematisk alkoholbrug bruges af nogle som argument for at stramme lovgivningen igen, men disse røster er få.

Det relativt lave antal af borgere med alkoholproblemer gør, at andre røster kommer frem og taler for en helt liberal ordning som den i Danmark. Det politiske flertal har dog hittil ønsket at beholde mellemvejen, nemlig det i norden kendte monopoludsalg af alkohol med få udsalgssteder og relativt høje priser på alkoholiske drikke.

Samlet set er alkoholkulturen på Færøerne i dag i høj grad den samme som i vores nabolande. Overordnet set skyldes det nok de nye kommunikationsmedier – hvor små samfund som vores kontinuerligt udsættes for andre kulturers adfærdsmønstre i form af tv, film og sociale medier. Og så den eksponentielle vækst i rejser til andre lande. Indflydelsen fra udlandet var medvirkende til lovændringen i 1992, og det er ikke usandsynligt, at denne indflydelse vil medføre frit salg af alkohol i butikkerne om få år. Overgangen fra forbud mod salg af alkohol på Færøerne til offentligt monopolsalg er gået godt og har været gavnligt, idet åbenbar fuldskab i gadebillet i dag er en sjældenhed. Vi må så håbe på, at den generelt voksende bevidsthed om helbredsrisici også vil medføre en voksende bevidsthed om, at der ikke findes nogen kendt laveste grænse for alkohols skadelighed. Og at denne sundhedsbølge vil modvirke et forventet øget forbrug som følge af øget tilgængelighed og lavere priser ved salg af alkohol som almindelig vare i butikkerne.

Udover at være forsker på Færøernes Universitet og Syddansk Universitet har Pál Weihe været medlem af - og til tider formand for - diverse offentlige forebyggelsesråd på Færøerne siden 1989, eksempelvis Rus- og Narkotikarådet, Forebyggelsesrådet og Folkesundhedsrådet frem til 2015. Han har desuden siden 1988 været overlæge på en afdeling i det færøske sygehusvæsen, Afdeling for Arbejdsmedicin og Folkesundhed, og i samme tidsrum været lægefaglig rådgiver for den færøske socialforvaltning.